

Kraków – *warto wiedzieć*

Archiwa i nowoczesność

Koniec ery papieru?

MARIAN NOWY

– Przed trzema laty podczas sesji „Archiwa dla nauki” rozmawialiśmy o roli archiwów w rozwoju nauki. Obecna sesja dotyczyć będzie potrzeby i sposobów dostosowania pracy archiwów do nowej technologii elektronicznego zapisu dokumentów historycznych, a zwłaszcza do ich przechowywania na nośnikach cyfrowych jako uzupełnienia dotychczasowych możliwości – mówił prof. Stefan Witold Alexandrowicz, członek Rady Polskiej Akademii Umiejętności, przewodniczący Komisji Historii Nauki PAU, podczas otwarcia sesji.

Konferencję „Archiwa, biblioteki, muzea wobec nowych wyzwań w dobie digitalizacji” zorganizowały Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie oraz Komisja Historii Nauki PAU.

Program sesji zawierał wystąpienia: Wojciecha Woźniaka (Narodowe Archiwum Cyfrowe) „Dokumentacja elektroniczna jako część spuścizny – podstawowe problemy”, Henryka Citko i Anny Wasilewskiej (Biblioteka Narodowa) „Rękopisy elektroniczne w zbiorach Biblioteki Narodowej. Założenia i wstępne propozycje dla nowych typów zbiorów”, Diany Błońskiej i Maksymiliana Berkowicza (Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie) „Koniec ery papieru? – cyfrowe nośniki w zbiorach Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie”, Marka Ďurčanského (Archiv Univerzity Karlovy v Praze) „Czeskie archiwa specjalistyczne – spuścizny i digitalizacja”.

Tegoroczną konferencję otworzył prof. Stefan Witold Alexandrowicz

Problemy dotyczące polskich archiwów naukowych zostały po raz pierwszy szerzej poruszone w roku 1997 na III Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w Toruniu, obradującym pod hasłem „Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku”. Przez dziesięć następnych lat, na wielu konferencjach prezentowano osiągnięcia i problemy poszczególnych archiwów instytucji naukowych i kulturalnych, zwłaszcza archiwów wyższych uczelni. Referaty przedstawiane na kolejnych Powszechnych Zjazdach Archiwistów w Szczecinie (2002) i Olsztynie (2007) poniekąd sumowały dotychczasowe osiągnięcia i podkreślały aktywność tego środowiska. Wciąż jednak czeka na głębszą analizę wiele zagadnień, zwłaszcza związanych z koniecznością zachowywania i pozyskiwania

do archiwów materiałów odzwierciedlających warsztat badawczy uczonych – przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, od humanistyki po nauki techniczne. Będzie to cenne źródło do odtwarzania historii nauki i sposobu jej powstawania.

W czasie wspomnianej przez prof. Alexandrowicza sesji z 2007 r. dr Rita Majkowska, dyrektor Archiwum Nauki PAN i PAU, mówiła o modelu archiwum jako placówki naukowej gromadzącej źródła do historii nauki. Przypomniała też dzieje archiwistyki polskiej i rolę Akademii Umiejętności, która kontynuując prace Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, od początku włączyła w zakres swej działalności troskę o zasoby archiwalne. Rozwój galicyjskich archiwów historycznych we Lwowie i Krakowie w drugiej połowie XIX w. dokonywał się przy czynnym udziale Akademii, a jej wybitni członkowie – wśród nich Stanisław Krzyżanowski, Stanisław Kutrzeba, Ksawery Liske – niejednokrotnie pełniąc stanowiska archiwariuszy, mieli swój osobisty wkład w proces, w wyniku którego archiwa zaczęły służyć nauce. W II Rzeczypospolitej Polska Akademia Umiejętności nadal wypowiadała swoją opinię w kwestiach archiwalnych: tak przy tworzeniu prawa archiwalnego, struktury archiwów, jak również w sprawie rewindykacji materiałów archiwalnych.

W Akademii Umiejętności kształtowały się też pierwsze programy z zakresu historii nauki, rodziły się i były realizowane inicjatywy związane z gromadzeniem i publikowaniem źródeł do historii nauki, najczęściej w ramach powoływanych do tego celu komisji. Tu powstała idea utworzenia Komisji Historii Nauki z szerszym programem obejmującym nauki ścisłe, przyrodnicze i medyczne. Jej pomysłodawcy oraz twórcy (matematyk – Samuel Dickstein, oraz matematyk, fizyk a równocześnie historyk nauki – Ludwik Birkenmajer) uważali, że sprawą badań z historii nauki należy zainteresować jak najszerszy krąg specjalistów. Ważną rolę przypisywali komisjom Akademii Umiejętności, „a dla Akademii samej zaszczytne zadanie kierownicze i orędownicze tych poszukiwań”. Podkreślali wagę wysiłków zmierzających do zachowania materiału warsztatowego uczonych dla odtwarzania i dokumentowania rozwoju nauki.

★

Jest rok 2010. Nadeszła pora, by zająć się aktualnymi problemami. Henryk Citko i Anna Wasilewska z Biblioteki Narodowej w Warszawie przedstawili założenia i wstępne propozycje dla nowych typów zbiorów. – *Dotychczas myśl ludzka przekazywana była przede wszystkim na papierze w wielu różnych formach. Teraz listy, dzienniki, pamiętniki, czysto- i brudnopisy kolejnych wersji tekstów literackich i naukowych, różne notatki osobiste, kartoteki i wiele innych materiałów przechodzi w świat cyfrowy. Pozostała forma, zmienił się nośnik i narzędzie – nie papier, ale dysk i Internet, nie pióro, tylko klawiatura komputera* – mówiono. Informacje zapisuje się

Kraków – warto wiedzieć

w pliku tekstowym, listy wysyła się pocztą elektroniczną, swoje refleksje spisuje się na blogu w Internecie. Piśmiennictwo zostało – jak to określono – „zapośredniczone technicznie”. W zawrotnym tempie powstaje ogromna spuścizna cyfrowa, wobec której nie można pozostać obojętnym. Trzeba podjąć próbę odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób zabezpieczyć dla przyszłych pokoleń tę całą materię? I tu współczesne technologie starają się pomóc człowiekowi. Jednym z rozwiązań jest repozytorium dokumentów elektronicznych. Na przykładzie repozytorium funkcjonującego już w Bibliotece Narodowej przedstawiono możliwości archiwizowania materiałów cyfrowych, czyli... rękopisów elektronicznych.

Diana Błońska i Maksymilian Berkowicz z Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie mówili o cyfrowych nośnikach w zbiorach Archiwum. Dokumentacja na „niepapierowych” nośnikach gromadzona jest w krakowskim Muzeum Narodowym od lat siedemdziesiątych. Do najstarszych tego typu archiwaliów należą filmy wykonane na zlecenie działającej w Muzeum Pracowni Badań Socjologicznych, utrwalone na taśmie filmowej 16 mm. Również z tego okresu pochodzą mikrofilmy zawierające kopie akt dotyczących historii Muzeum, przechowywanych w krakowskim Archiwum Państwowym. W latach dziewięćdziesiątych rząd Japonii ufundował dla Muzeum Narodowego multimedialną Salę u Samurajów, wyposażając ją w wysokiej klasy sprzęt i oprogramowanie pozwalające na gromadzenie dokumentacji filmowej, w tym m.in. rejestrowanie wernisaży, odwiedzin artystów i innych ważnych osobistości. Z czasem technologia zaczęła być obecna w czasie posiedzeń Rady Muzealnej czy kolegiów dyrekcyjnych. Na taśmach utrwalano zarówno prace techniczne przy powstawaniu wystaw, jak i oprowadzanie zwiedzających po galeriach.

Dziś materiały cyfrowe są już powszechnie obecne. Na nośnikach optycznych przekazywana jest dokumentacja prac konserwatorskich składająca się w głównej mierze z fotografii restaurowanych zabytków. Projekty uzyskujące dofinansowanie w ramach Funduszu Norweskiego mają w umowach zapisy o konieczności prowadzenia i archiwizowania dokumentacji w postaci elektronicznej. Audio-przewodniki, prezentacje multimedialne, krótkie filmy reklamowe, projekty gadżetów, strona internetowa – wszystko to zapisywane jest w formie cyfrowej. Katalogowanie, opracowanie i umożliwienie korzystania ze zbiorów jest w Archiwum krakowskiego Muzeum Narodowego realizowane w ramach projektu „Infrastruktura dla Mediateki MNK”.

*

W krakowskim spotkaniu wzięło udział ok. 60 osób reprezentujących ważniejsze ośrodki naukowe z całej Polski. W trakcie dyskusji poruszono kwestie prawne (prawo własności, prawo autorskie) związane z digitalizacją i udostępnianiem zdigitalizowanych materiałów. Zwrócono także uwagę na problemy wynikające z szybkiego rozwoju sprzętu komputerowego i oprogramowania – proces digitalizacji oraz przechowywania materiałów w cyfrowych repozytoriach wymaga dużych nakładów finansowych. Przy tej okazji podjęto temat płatnego lub bezpłatnego udostępniania zdigitalizowanych archiwaliów. O tym wszystkim trzeba będzie jeszcze rozmawiać. Kolejne spotkanie zaplanowano na przełom 2011 i 2012 r. Zapowiedziano również publikację materiałów pokonferencyjnych.

MARIAN NOWY

Digitalizacja zasobu

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie

Od kilku lat Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie prowadzi systematyczną digitalizację zasobu. W pierwszym rzędzie zabezpieczeniu poddawane są fotografie z wybranych spuścizn. W ramach prowadzonych działań tworzony jest ponadzespółowy katalog fotografii. Projekt ten pozwolił na stworzenie powiększającego się stale zbioru cennych archiwaliów pochodzących m.in. ze spuścizn: Tadeusza Mańkowskiego (historia sztuki), Walego Goetla (geologia, ochrona przyrody), Stanisława Kutrzeby (historia prawa), Anny Kutrzeby-Pojnarowej (etnografia), Zygmunta Grodzińskiego (zoologia), Karoliny Lanckorońskiej (historia sztuki), Kazimierza Nitscha (językoznawstwo). Oto przykłady digitalizacji.

Zygmunt Grodziński, pierwszy z lewej, porucznik Wojska Polskiego w oddziale motoryzacyjnym, 1920

Karolina Lanckorońska i Kazimierz Wierzyński, Biblioteka Polska w Londynie, luty 1969

Od lewej: Mieczysław Gębarowicz, Karol Estreicher, Tadeusz Mańkowski, Podhorce, 1930